

1885/1985. CENT ANS DU SOCIALISME

A szocializmus 100 éve

Bruxelles, 1985. 279.

Belgium „mint ismeretes” a modern szocializmus egyik bölcsője volt. Az volt már az I. Internacionálé idején is, s méginkább erőssége lett a II. Internacionálénak. Ennek ellenére az utóbbi 20-30 esztendőben a belga munkásmozgalomról szinte semmi sem jelent meg az újabb magyar történeti irodalomban, kivéve „A Nemzetközi Munkásmozgalom Évkönyv” köteteiben publikáltakat. Belgium története mind a múltban, mind a jelenben a szociális problémák kezelése, a teoretikai megoldások vonatkozásában sok tanulságot vetett és vet fel.

1985-ben ünnepelte a Belga Munkáspárt megalakulásának 100-ik évfordulóját, amit a magyar politikai történetírás, a napi- és időszaki sajtó nem regisztrált. Brüsszelben ekkor a nagy központi könyvtárban, az „Albert Király Könyvtárban” nagy kiállítást rendeztek, amelybe nemcsak a Belga Munkáspárt, a szakszervezeti szövetség, hanem az Albert Király Könyvtár, az amszterdami Társadalomtudományi Intézet, az antwerpeni Huysmans Archivum, Brüsszel, Liège, Verviers, Gand városok múzeumai, a brüsszeli szépművészeti múzeum, a brüsszeli Szabad Egyetem és más szervezetek is bekapcsolódtak. E szervezetek a kiállítás alapján jelentették meg azt a 279 oldalas könyvet — katalógust —, amely egykorú fotók, plakátok, rajzok és szövegidézetek, határozatok, újságkopfok, illetve címlapok, karikatúrák alapján eleveníti fel ennek a 100 évnek történetét. (Ennek a gazdag 100 évnek történetét nehéz visszaadni, nyomon követni, ráadásul a kötet mégcsak nem is száz, hanem még nagyobb időegységet mutat be.)

A kötet (és kiállítás) bevezető oldalai-képei az ipari forradalom korszakába vezetnek el. A fotók már a századforduló korszakából származnak, de a munkakörülményeket ábrázoló rajzok, rézkarcok visszavezetnek az 1880-as, sőt 1860-as évekhez is.

A második fejezet nagy korszakot ölel fel, aminek az összeállítók a következő címet adták: „Felkelések és szervezkedés (1830-1894).” A kezdet az 1830-as belgumi forradalom, az ország függetlenné válása és a polgári forradalom bekövetkezése — a zárófázis pedig nemcsak a munkáspárt és szakszervezetek meggyökeresedése, hanem a polgári forradalom kései „befejeződése”, az 1893-as parlamenti reform kikényszerítése. A szakaszolás tanulságos.

A kötet az 1830-as forradalommal foglalkozik hosszan, hanem ebből a korszakból a belga szocialista elmélet úttörőit mutatja be. Ez ismét sajnálatosan elfeledett terület. Marx annak idején sűrűn hivatkozott erre a belga „utópista szocialista” nemzedékre, amely már az 1830-40-es években írásokkal jelentkezett, rövid életű lapokat jelentetett meg, akik között voltak értelmiségiek, alkalmazottak s — részben belga sajátosság — már ekkoriban olyan tegnapi munkások, akik maguk is tollforgatóvá váltak. Szemléletükben lehettek keresztényszocialisták s kemény antiklerikálisok „aufkläristák”, de bármilyenek is voltak, valamennyiük neve elfeledetté vált — legalábbis nálunk.

S ha nálunk 1848-ban jelent meg a Munkások Újsága, Belgiumban néhány évvel később, 1856-ban adták ki a „L'Ouvrier” c. munkáslapot a vallon Verviers-ben, s néhány évvel később a flamand „szövőmunkás” (De Wevers) c. lapot. Majd következett az I. Internacionálé nagy korszaka, amikor megszülettek azok az orgánumok, amelyeket már akkor az egész Internacionáléban olvastak és „jól jegyeztek” (L'Internacionale, illetőleg Le Mirabeau és a flamand De Werker). A kötetben feltűnnek a munkásgyűlésekről készült rajzok és a munkásgyűlések nyomtatásban megjelent követelése is. A korszak (a 60- és 70-es évek) valóban a munkásmozgalom hirtelen felerősödését hozta — és itt sem hiányzik e jelenségnek reakciós szemléletű ikonográfiai rögzítése: a brüsszeli La Bombe c. satírikus lap már 1879-ben rajtot közölt „a szocializmus belgiumi hidrájáról”. Meglepő, hogy ennek a hidrának már ekkor jó kéttucat fejét rajzolta meg a lap (s köztük vannak radikális, ténylegesen a munkásokért aggódó parlamenti politikusok is!).

Alig pár évvel később pedig már valóban utat tört magának az a részben új, részben régi nemzedék, amely megalakította 1885-ben azt a Munkáspártot, amely néhány éven belül már mélyen befolyásolta az ország politikai és társadalmi előrehaladását, s amely nélkül az utolsó száz év története egyszerűen érthetlenné válna. A kötet bemutatja az alakuló kongresszus csoportképét, külön is megemlékezik néhány kiemelkedő vezetőről, természetesen szól arról a híres 1886-os belga spontán munkásfelkelésről, amit századunk általánosan elismert belga történetírója, H. Pirenne „a belga Jacquerie-nek” nevezett.

A századfordulóra új jelenségekkel találkozhatunk: felépülnek az ország ipari nagyvárosaiban az új „Népházak”, amelyek egyszerre voltak szakszervezeti, és kulturális központok. (Ezek a Népházak „Maison du peuple” ismeretes módon iskolapéldát mutattak, amit nagyon sok helyen követtek azután).

A századforduló korszakának a kötet egyébként „Az emancipáció kora” címet adta, s ebben a tekintetben persze elsősorban a politikai emancipációról, az általános és egyenlő választójog gondolatának térhódításáról esik szó. E küzdelem két határkövét két általános és sikeres sztrájk jelzi, az 1893-as és az 1913-as. Mindkettő vívőerejét a munkásság és a Munkáspárt (Partie Ouvrier Belge, POB) alkotta, amihez sajátos módon csatlakoztak a liberálisok. Az emancipáció azonban nemcsak a politika szférájában tört utat magának. A POB erejét jórészt éppen az képezte, hogy erős szakszervezetekre támaszkodhatott. A nagy országos szakszervezetek itt is az 1880-90-es években alakultak meg, amelyekről a kiállítás-kötet ugyancsak sokszínű képet ad: láthatjuk a szakszervezeti zászlókat, az alakuló gyűléseket, a vezetők portréit és sztrájkfotókat, a letartoztatások ellen tiltakozó gyűlések fotóit, a szocialista nőmozgalom induló konferenciáiról készült képeket, s az ugyancsak erős szocialista ifjúsági mozgalom, a „Jeunes Gardes” is megelevenedik e kötet hasábjain, sőt ennek két oldalágával is megismerkedhetünk: a szocialista gyermekbarát mozgalommal, illetve a szocialista egyetemi hallgatók külön szervezkedésével, ami Belgiumban ugyancsak hangsúlyos volt. Nem hiányoznak a képzőművészeti alkotások és a karikatúrák sem.

A következő fejezetnek a szerkesztők a jelző nélküli, nálunk is meghonosodott „A két háború közötti korszak” címet adták. A korszak nyitánya visszavezet az első világháború napjaihoz. A világháború és az európai mozgásirányok nyomán 1919-re a POB megduplázta mandátumainak számát: 40-ről 70-re, miközben a két nagy rivális polgári párt erősen visszaesett. Az új koalíciós kormány (szocialista részvétellel) különféle politikai és szociális reformokat vezetett be. Az egyik fő harci jelszó

a nyolcórás munkanap bevezetése volt, ezt ekkor sikerült is elfogadtatni. A kötet szocialista plakátjai kitűnően tükrözik e szociális problémákat, s az alapkérést: visszatérjenek-e „a régi jó világ” körülményei közé, vagy pedig tényleg új körülményeket alakítsanak-e ki. S ez ugyanúgy érintette a nyolcórás munkanapot, mint az adórendszer átalakítását, a progresszív adók elfogadtatását, a kötelező társadalombiztosítás kiszélesítését. S egyetlen ilyen reform megvalósítása sem egyszerűen a szellemi erőfeszítés, meggyőződés nyomán született meg.

Az áttörés Belgiumban is az 1918-19-es években történt meg, bizonyos visszaesés bekövetkezett a 20-as években, noha nagy eltérésekkel, itt még a koalíciós kormányok újrászülethettek, a közegészség vonalán a szocialisták részvételével komoly sikereket értek meg el. A kötet érinti a munkáskultúra területét is: a munkásdalárdák alakulását csakúgy, mint a munkás sportegyletek tevékenységét.

1927-től az ország politikai életében „váltás” történt. 1927 és 1935 között a liberálisok és katolikusok koalíciós kormányai követték egymást, és a „pénz fala”, ahogy a korszak szocialista plakátja mutatta, ismerős következményekkel járt: bércsökkenéssel, a nyugdíj értékvesztésével és a munkanélküliség növekedésével. Mindez persze a gazdasági világválság napjaiban méginkább elmélyült és heves tüntetésekkel járt. Belgium már „Marx korában” is kitűnt a szociális konfrontáció különösen éles, sőt véres voltával. Az ellentétek áthúzódtak a 20. századra, gyakran éppen a vallon vas- és szénmedence gócaiban újabb véres összecsapásokkal jártak.

S ekkor, ezen a talajon lépett fel a POB egyik vezetője, H. De Man a maga „Munkatervével”, ami azután egész Európára (így Magyarországra is) átsugárzott. Belgiumban „A terv” tömegtámogatást kapott, az 1935-1936-os hatalmas erejű tömegsztrájkok itt ugyanúgy megteremtették a talajt az új „népfrontos” kormánynak, mint a szomszédos Franciaországban. De Man az új kormány gazdasági csúcsmisztere lett, a reformtervek gyakorlati megvalósítása azonban Belgiumban ugyanúgy beleütközött a „tőke falába”, mint Franciaországban. A szocialista párti kiadvány — érthető okokból — meglehetősen fenntartással emlékezik meg De Man-ról, inkább azt érzékelteti, hogy milyen remények, tömegerők mozdultak meg „A terv” megvalósításáért. S emellett nagy figyelmet szentel annak, hogy Belgium miként vált az antifasiszta nemzetközi gyűlések, rendezvények, szervezetek „otthonává”, illetőleg milyen küzdelem indult meg „a saját”, hazai, belga fasiszta mozgalom, a „rexisták” ellen. A kötetben egyébként személyileg a legnagyobb elismeréssel a POB „gazdájának” („Le patron”), E. Vanderveldének adóznak, akiről, úgy hiszem, utoljára a Népszava mártírhálált halt szerkesztője, Gergely Győző írt halálakor a Világosság kiadásában megjelent kisebb terjedelmű életrajzi broszúrát.

Vanderveldének életében meg kellett még élnie, hogy a „fiatalok” (De Man és Speak) nagyon veszélyes vizekre rántották a pártot, ami miatt Vandervelde 1937-ben le is mondott a kormánytagságról, majd ugyancsak a kollektív európai biztonság jegyében 1937–38-ban élesen konfrontálódott „a fiatalokkal”. Az élet tapasztalatai ekkor is, a későbbiekben pedig méginkább „az öreg” és az „öreg-gárdát” (De Brouckere, J. Wauters és mások) igazolták.

Vandervelde már nem élte meg Belgium hitleri lerohanását, a párt feloszlását s a párt néhány vezetőjének (De Man) szereplését ebben az időszakban. A Parti Ouvrier Belge azonban már 1940-41-ben újjászerveződött és 1941-42-ben az ellenállás törzsévé vált. 1940-41-ben illegális lapokat jelentetett meg, a szerkesztésben a POB néhány volt vezetője is előkelő szerepet játszott. (A kötet bemutatja az illegális

lapokat, rölapokat, sőt a féllégális gyűlésekről készült fotókat is. Az ellenállás időszakának a kötet külön fejezetet szentelt.)

A következő nagyobb fejezet hosszabb időegységet ölel fel, aminek a szerkesztők ismét lakonikus címet adtak: „A Belga Szocialista Párt harminc éve 1944-től 1974-ig”. Itt mindjárt bizonyos magyarázattal kell szolgálnunk: a POB-ot, a Munkáspártot a párt elnöke, a meghalt Vandervelde örökébe lépett De Man 1940-ben oszlatta fel, de mindjárt, még az ellenállás éveiben Belga Szocialista Párt (Parti Socialiste Belge — PSB) néven újjáalakult, 1945-ben már kész programmal lépett elő, és ahogyan 1918-19-ben frontáttörés történt, ez megismétlődött 1945-1946-ban is, szocialista miniszterek közreműködésével, amikor egész sor társadalombiztosítási törvény tette lehetővé „a jóléti állam” funkcionálását.

Ez a korszak politikailag azonban távolról sem volt annyira idilli, mint ahogyan e szociális reformtevékenységből talán többen következtetnének. Az ország politikai életére ráborult a király személyének tehertétele: III. Lipót ugyanis a hitleri korszakban „bepettyeződött”, s így eldönthetetlen volt a hazatérte. 1950-ben (tehát jókora késéssel, s ugyancsak jellegzetesen már a hidegháború időszakában!) a liberális-keresztény koalíció (vagyis már a szociáldemokraták nélkül) népszavazást kényszerített ki a király hazatéréséről. A lakosság 57,5%-a megszavazta a hazatérést: a vallon területen és Brüsszelben a nagy többség azonban nemet mondott. Az ország politikai egysége e kérdésben veszélyesen kettészakadt, a belga szocialista párt e kérdésben egységesen nemmel szavazott. A király 1950 márciusában hazajött, de erre „elszabadult a pokol”, új általános sztrájk kezdődött az ország politikai életében, s ez ismét győzött: III. Lipót lemondott fia, Baudouin javára, aki azóta az ország királya.

A keresztényszocialisták egypárti kormányzása (1950-1954) idején a PSB egyaránt támadta a kormány antiszociális gazdaságpolitikáját és kombattánsan vallásorientált oktatási politikáját. Az 1954-es választásokon elsősorban a PSB tört látványosan előre, és ezután szocialista liberális koalíciós kormány alakult — kifejezetten antiklerikális éllel. Leo Collard, a szocialista közoktatási miniszter hathatósan csökkentette az egyházi kézben lévő „magániskolák” állami költségvetésből történő támogatását. A küzdelem kiéleződött és az 1958. évi választáson a kormánypártok vereséget szenvedtek — majd megszületett a kiegyezés és a hárompárti koalíció.

A modern kiadású kultúrharcnál azonban minden bizonnyal fontosabb a gazdasági, szociális problémák és súrlódások újrajelentkezése az 1950-es évek végén. Ekkor tört be a belga ipar strukturális átalakulásával járó válság, ami elsősorban a bányászatot és a textilipart érintette, ahol a munkanélküliek száma elérte a 35%-ot! Az elsősorban érintett Valloniában sztrájkok kezdődtek, ami azután beletorkollt az 1960-61 évi nagy általános sztrájkba, ami elsősorban a vallon területeken volt átütő erejű, ahol a gazdasági követelések kiterjedt szociális, szocializáló követelésekkel párosultak. Így a gazdasági-társadalmi problémák megint csak visszahatottak a vallon-flamand különutas fejlődésre, az ország előrehaladó föderalizálására.

Az 1961. évi választások mindenestre a baloldal térnyerését hozták, a liberálisok meggyengültek, és így hosszú és kemény tárgyalások után a szocialisták és a keresztényszocialisták koalíciója született meg, amely rövidebb megszakítással tíz esztendőig tartott. Ezen időszak alatt a PSB tartani tudta taglétszámát és választási arányát is (bár az 1965-ös választásokon visszaesett). A párt „gazdája”, Leo Collard erőfeszítéseket tett a „széles progresszív” front kialakítására. Mindez azután a párt

1974-es programnyilatkozatában öltött testet. A PSB e programja változatlanul hitet tett a kulcsiparágak, a hitelélet és a közlekedés szocializálása, a tervgazdálkodás mellett, ezenkívül hangsúlyozták a munkásönkormányzat, az „autogestion” megvalósításának szükségességét is.

Közben megtörtént a PSB profilváltása is. Leo Collard volt az egységes párt utolsó elnöke. 1971-ben leköszönt, és helyette két ikerelnököt, egy vallon és egy flamand szocialistát választottak. Az utolsó fejezet az 1974-1985 közötti utolsó tíz esztendő tétjét dolgozza fel. A címválasztás ismét jellegzetes: „Kontinuitás és megújulás.” Ez a korszak ismeretesen nem kevésbé problémamentes, mint az előzőek. Változott a valóság, végbement bizonyos gazdasági, strukturális átalakulás (mindegyik Valloniában), ami kihatott az előrehaladó federalizálásra és a belga párt ikerpárttá (vallon és flamand) válására és programátalakulására is. Az 1974-es programot („Szocializmus ma”) 1982-ben új („Megújulni és hatni”) követte. Az új program kialakításakor bizonyos pragmatizmussal kellett szembenézni, azzal, hogy „a kapitalizmus távolról sem szenvedett vereséget”, s emiatt a harci módszerek „revíziójára” volt szükség. Mindezek csakúgy érintik a gazdasági és szociális szférát, mint a nemzetközi kapcsolatokat, a „multik” problémakörét s az ökológiai feladatokat, ami egyaránt követel napi erőfeszítéseket és középtávú tervek kialakítását, költségvetési küzdelmeket, s a regionális politika felerősítését. A kötet szerzőinek következtetései feltétlenül idézésre érdemesek, mert sok szempontból szembesülnek hazai gondolatokkal. E kötet szerzői leszögezik: „a jelenlegi strukturális válság tíz esztendeje érinti az egész világgazdaságot. A neoliberais és keynesianus teóriák kudarcával” a szocialisták a maguk elképzeléseit állítják szembe, ami a gazdaság szelektív fejlesztését és a munkaidő átcsoportosítását és az egész világgazdaság tudatos átgondolását és a nagyholdingok társadalmi ellenőrzés alá vonását, a regionális gazdasági fejlődés tervszerű biztosítását is magában foglalja. A szocialista programok egyik központi követelése volt mindig a munkanélküliség visszaszorítása, ami azért sem volt „akadémikus kérdés”, mert az 1970. évi 10%-os indexszámról 1984-re a munkanélküliség 27%-ra emelkedett, és minden négy fiatal közül egy munkanélküli!

Ilyen közegben nem véletlen, hogy a Szocialista Párt (sic!) —ezúttal se nem belga, sem nem vallon, se nem flamand — olyan plakátokkal jelentkezett, aminek felirata így hangzott: „senkinek sincs joga arra, hogy munkanélküliséget teremtsen” (a plakát 1984-es). Az új programalkotás évében, 1982-ben jelent meg a szocialista párt másik plakátja: „Nézzünk szembe a valósággal” címmel. A PSB ilyen alapon aratott 1988-ban jelentős választási győzelmet, s került hosszú másfél évtized után vissza a kormányba, nagyon is megalapozott szociális-gazdasági követeléslistával. Mindez már a kérdéses első 100 év határmezsgyéjén ugyan túl van, de valóban jelzi, hogy jó néhány alapkérdés nem változott, s az újabb korszakra is áll az, amit a belga szocialisták az 1970-es évekre jellemzőnek tartottak: a szocialista örökség vállalását — úgy, hogy egyúttal a megújulást is kötelezőnek tekintették —, amibe változatlanul beletartozónak érezték egyfajta hangsúlyozott internacionalizmust is. Ez utóbbi nemcsak „Európa-gondolkodást”, hanem a szocialista progresszió nemzetközi vállalását is jelenti.

Jemnitz János